

УДК 343.13
DOI: 10.31733/2078-3566-2022-1-324-328

Сергій КИРИЧЕНКО[©]
адвокат
(м. Дніпро, Україна)

ПОШУК ОПТИМАЛЬНОЇ МОДЕЛІ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОВАДЖЕННЯ СТОСОВНО ОСОБИ З ІНВАЛІДНІСТЮ

Стаття присвячена пошуку оптимальної моделі кримінального провадження стосовно особи з інвалідністю. З'ясовано, що інвалідність особи, зумовлена порушеннями функцій зору, слуху, мови, руху, інших органів, викликає певний ступінь обмеження до самостійності в усіх обставинах життя, створює суттєві складнощі для повноцінної участі такої особи у процесуальних діях. Водночас у кримінально-процесуальних відносинах стосовно осіб з інвалідністю застосовується загальна кримінальна процесуальна форма, яка не враховує інвалідності, тяжкості її нозологічних форм і ступенів обмеження життєдіяльності людини. За такого рівності у правах, перед законом і судом осіб з інвалідністю у кримінальному підході провадженні набуває ознак декларативності. Обґрунтована потреба у нормативному регулюванні порядку проведення кримінального провадження стосовно осіб з інвалідністю в особливій процесуальній формі.

Ключові слова: інвалідність, особа з інвалідністю, кримінальна процесуальна спроможність, кримінальна процесуальна форма, кримінальні процесуальні гарантії.

Постановка проблеми. Європейська конвенція з прав людини та Конвенція ООН про права осіб з інвалідністю чітко спрямовують національного законодавця на нормотворчість щодо захисту прав і свобод осіб з інвалідністю з урахуванням особливостей їх фізичних, розумових і психічних можливостей. Право соціального захисту осіб з інвалідністю в Україні в цьому напрямі розвивається впевнено. Цього не можна сказати про кримінально процесуальне законодавство, адже в чинному КПК 2012 року термін «особа з інвалідністю» стосовно інвалідизованого підозрюваного, обвинуваченого не застосовується і тому його права у кримінальному процесі не забезпечуються відповідно до міжнародних стандартів.

Аналіз публікацій, в яких започатковано вирішення цієї проблеми. Розробці теоретичного підґрунтя кримінальних процесуальних форм присвячені праці І. Гловюк, В. Дрозд, В. Кириченко, В. Попелюшка, В. Рогальської, Д. Сімоновича, В. Тертишника, В. Трофименка та інших. Проте питання щодо створення оптимальної кримінальної процесуальної форми стосовно особи з інвалідністю залишається поза увагою науковців.

Метою статті є обґрунтування необхідності здійснення кримінального провадження стосовно особи з інвалідністю в особливій кримінальній процесуальній формі, що гарантуватиме реалізацію процесуальних прав зазначеної категорії учасників провадження з урахуванням особливостей їх фізичних, розумових і психічних можливостей.

Виклад основного матеріалу. Згідно з Законом України «Про реабілітацію у сфері охорони здоров'я» особою з інвалідністю визнається повнолітня особа зі стійким обмеженням життєдіяльності та якій в порядку, визначеному законодавством, встановлено інвалідність (абз. 8 ч. 1 ст. 1) [5]. Критерієм «стійке обмеження життєдіяльності» охоплюються дефекти здатності особи не лише до трудової діяльності, але й до життєдіяльності загалом, нерідко навіть до самостійної. Положенням про порядок, умови та критерії встановлення інвалідності, затвердженим постановою Кабінету Міністрів України від 3 грудня 2009 року № 1317 встановлено, що особі, яка визнана особою з інвалідністю, залежно від ступеня розладу функцій органів і систем організму та обмеження її життєдіяльності встановлюється I, II чи III група інвалідності. I група інвалідності поділяється на підгрупи А і Б залежно від ступеня втрати здоров'я особи з інвалідністю та обсягу потреби в постійному сторонньому догляді, допомозі або нагляді

[4]. У цьому сенсі неабиякої актуальності набуває питання щодо наявної в особи з інвалідністю, відносно якої висувається підозра, обвинувачення, спроможності самостійно здійснювати права та виконувати обов'язки, нести відповідальність за порушення прав інших осіб та невиконання покладених на неї обов'язків як учасника кримінально-процесуальних відносин. Раніше ми вже звертали увагу на необхідність розрізняти недієздатність та неосудність особи від стану фізичної неспроможності особи самостійно здійснювати свої процесуальні права і обов'язки при повному збереженні дієздатності та пропонували увести у кримінально-процесуальне право термін «процесоспроможність» як більше загальний, ніж дієздатність [3, с. 245–246]. У нашому розумінні терміном «процесоспроможність» охоплюється наявність внутрішньо стійких характеристик власної дієвості інвалідизованої особи у поєднанні з фізичною і психічною здатністю та розумовою (інтелектуальною) здібністю задовольняти у житті та кримінальному провадженні зокрема дозволені законом і ним не обмежені інтереси, здійснювати незаборонені та надані законом права, використовувати встановлені законом привілеї та пільги, виконувати покладені законом на людину з урахуванням стану її фізичного і психічного здоров'я обов'язки, нести відповідальність за допущені правопорушення у встановленому законом порядку. Саме рівень життєспроможності викарбовує рівні процесоспроможності у кримінальному провадженні, тому треба виділяти повну процесоспроможність, обмежену процесоспроможність та процесонеспроможність. Для визначення процесоспроможності важливо встановити рівень можливості людини належно та повною мірою здійснювати надані процесуальним законом права та виконувати покладені на підозрюваного, обвинуваченого обов'язки, а також нести відповідальність за їх не виконання [3, с. 246]. Процесонеспроможна та обмежено процесонеспроможна особа, безумовно, через обмеженість своїх фізичних можливостей потребує нормативно встановлених додаткових гарантій здійснення нею прав і обов'язків у кримінальному провадженні. До таких кримінальних процесуальних гарантій відносять у тому числі й процесуальну форму реалізації кримінального провадження та засади (принципи), на яких воно здійснюється [1, с. 139].

Найбільш прийнятна, на нашу думку, позиція, відповідно до якої диференціація кримінальної процесуальної форми розуміється як спосіб процесуальної організації кримінального процесу, згідно з яким автономізуються окремі процесуальні провадження та встановлюються загальний і диференційований процесуальні порядки їх здійснення [6, с. 193]. З іншого боку, В. Л. Кириченко, досліджуючи кримінальне провадження щодо застосування примусових заходів медичного характеру як диференційованої процесуальної форми, звернула увагу на те, що зазначене провадження відрізняється від інших одночасно і особливим суб'єктом, щодо якого здійснюється провадження, і метою, на досягнення якої воно спрямоване, та у подальшому висунула думку про людиноцентричну спрямованість кримінальної процесуальної форми [2, с. 1053]. Диференціація кримінальної процесуальної форми, на нашу думку, має сприяти оптимізації кримінального провадження з одночасним створенням найбільш ефективних умов реалізації учасниками кримінального провадження їх процесуальних правомочностей.

Інвалідність як специфічний статус особи у суспільстві визначається у поєднанні медичних, психологічних, соціальних та правових аспектів. *Медичний (біологічний) аспект* інвалідності вказує на ступінь обмеження життєдіяльності особи, рівня залежності від сторонніх осіб. *Психологічний аспект інвалідності* виявляється у більшій схильності особи до подразнень, характеризується вразливістю, емоційністю самосприйняття та сприйняття оточуючого світу. *Соціальний (компенсаторно-інтегративний) аспект* інвалідності, будучи похідним від медичного аспекту, зобов'язує державу і суспільство створювати особі умови максимальної незалежності у вчиненні активних дій та самостійної життєдіяльності. *Правовий аспект інвалідності* спрямований на забезпечення особи з інвалідністю юридичними (правовими) можливостями набувати, здійснювати та у скрутних обставинах свого фізичного стану не втрачати рівності у правах та у їх здійсненні.

Усі зазначені аспекти інвалідності необхідно урахувати в кримінально-процесуальних відносинах, адже інвалідність особи, що зумовлена порушеннями зору, слуху, мови, руху, інших органів, створює значні складнощі для повноцінної участі особи у процесуальних діях. У залежності від нозології інвалідності в особи можуть виникати проблеми з отриманням або сприйняттям чи усвідомленням інформації, що

має кримінально-процесуальну значимість, в безпосередній участі у процесуальних діях, а значить й самостійному, цілком усвідомленому здійсненні свого захисту. За одних й тих самих умов в аналогічних ситуаціях особи з інвалідністю більшою мірою потерпають від неналежної урегульованості процесуальних відносин та процесуальних процедур за їх участю. Без створення особливих умов, нормативно урегульованих процесуальних процедур кримінальне переслідування щодо осіб з інвалідністю, що здійснюється за загально встановленим механізмом правового регулювання, здебільшого набуває ознак формальності.

Нетиповість таких учасників кримінального процесу як особа з інвалідністю у статусі підозрюваного, обвинуваченого, внаслідок його процесоспроможності або обмеженої процесоспроможності ставить додаткові завдання й перед захисником, якому за відсутності нормативного забезпечення кримінально-процесуальних процедур, що проводяться за участю таких осіб, доводиться докладати зусиль як для належного і якісного надання такому клієнту правової допомоги, так і у налагодженні його взаємодії з суб'єктами здійснення кримінального провадження, зокрема у вирішенні невластивих професійному захиснику питань стосовно організації процесуальної комунікації інвалідизованого втратою певної міри функцій організму підзахисного, створення йому умов для ознайомлення з матеріалами провадження, самостійне, у разі відсутності в інвалідизованого психічним захворюванням клієнта спроможності брати участь у процесуальних заходах, ухвалення рішення про оскарження дій, бездіяльності, рішень слідчого, дізнавача, процесуального керівника, слідчого судді, суду, судді тощо.

На нашу думку, вчинення будь-якої процесуальної дії у кримінальному провадженні повинно передбачати запровадження найбільш ефективних сучасних заходів, а питання медико-соціальних потреб підслідних з інвалідністю, які виникають під час організації та виконання процесуальних дій за їх участю, не повинні бути другорядними у співвідношенні з вимогами запровадженого щодо них процесуального примусу. Спрямованість кримінального провадження на відповідність засадам верховенства права, законності, рівності перед законом і судом, поваги до людської гідності, невтручання у приватне життя, змагальності та свободи подані суду своїх доказів і у доведенні перед судом їх переконливості тощо вмотивовує суспільство і державу створити особі з інвалідністю відповідні їй спроможностям юридичні умови і засоби забезпечення однакових з іншими аналогічного статусу учасниками можливостей і рівності у реалізації прав, передбачених КПК. Досягти цієї соціально значущої мети можна, якщо законодавчо визнати, що особа з інвалідністю у статусі підозрюваного, обвинуваченого у разі значної втрати нею ступеня життєдіяльності потребує додаткових гарантій захисту прав і свобод у кримінальному провадженні. Чинне кримінально-процесуальне законодавство України демонструє тенденцію до виокремлення з уніфікованої процесуальної форми кримінального провадження особливих форм, наприклад, кримінальне провадження щодо окремих категорій осіб, кримінальне провадження щодо неповнолітніх, кримінальне провадження щодо застосування примусових заходів медичного характеру. Інакше кажучи, нормами національного законодавства з частковим урахуванням деяких міжнародних стандартів вже вибудовано систему кримінальних процесуальних гарантій, спрямованих на охорону і захист прав та законних інтересів певних учасників кримінального провадження, виконання ними процесуальних обов'язків, а також на досягнення мети досудового розслідування і судочинства, виконання завдань кримінального провадження. Безперечно, постає потреба й у нормативному регулюванні порядку проведення досудового слідства та судового провадження стосовно інвалідизованих підслідних, а також необхідність включення до КПК окремої глави з викладом до неї віднесених норм щодо організації та здійснення кримінально-процесуальних процедур у межах кримінального провадження щодо осіб з інвалідністю. Йдеться про тих, які мають інвалідність і не підпадають під визначений главою 39 КПК статус осіб, щодо яких вирішується питання про застосування примусових заходів медичного характеру або щодо яких ці заходи вже застосовуються.

Висновки. У кримінально-процесуальному праві України відсутнє поняття «процесоспроможність» (кримінально-процесуальна спроможність). Процесоспроможність у кримінальному провадженні – це ступінь особистісних можливостей особи за наявності в неї внутрішньо стійких характеристик власної дієвості у поєднанні з фізичною та/чи психічною здатністю та розумовою (інтелектуальною) здібністю задовольняти у кримінальному провадженні дозволені законом і не обмежені ним інтереси, здійснювати права та

використовувати обов'язки. Процесонеспоможними або обмежено процесонеспоможними є люди зі значними обмеженнями життєдіяльності, які потребують створення спеціальних умов, додаткових гарантій здійснення ними прав і обов'язків у кримінальному провадженні. Ці заходи повинні бути нормативно урегульованими, мати системний характер. Таким критеріям задовольняє кримінальна процесуальна форма. Проведення кримінального провадження стосовно особи з інвалідністю, яка має значну ступінь обмеження життєдіяльності, в особливій процесуальній формі сприятиме досягненню завдань кримінального провадження та створить реальний механізм наділення особи з інвалідністю компенсаторними можливостями для реалізації її прав, свобод та обов'язків під час кримінального переслідування. Перед законодавцем постає потреба у нормативному регулюванні особливого порядку проведення досудового слідства та судового провадження стосовно інвалідизованих підслідних.

Список використаних джерел

1. Велика українська юридична енциклопедія / редкол.: В. А. Тацій та ін. Харків : Право, 2020. Т. 19. С. 960 с.
2. Кириченко В. Л. Підстави здійснення кримінального провадження щодо застосування примусових заходів медичного характеру в особливій процесуальній формі. *Кримінальний процесуальний кодекс 2012 року : ідеологія та практика правозастосування* : колективна монографія; за заг. ред. Ю. П. Аленіна. Одеса : Видавничий дім «Гельветика», 2018. 1148 с.
3. Кириченко С. І. Кримінально-процесуальна спроможність підслідних з інвалідністю. *Visegrad Journal on Human Rights*. 2020. № 6. С. 245–249.
4. Питання медико-соціальної експертизи : постанова Кабінету Міністрів України від 03.12.2009 № 1317. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1317-2009-%D0%BF#top>.
5. Про реабілітацію у сфері охорони здоров'я : Закон України від 03.12.2020. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1053-20#Text>.
6. Трофименко В. М. Поняття та ознаки диференціації кримінальної процесуальної форми. *Visegrad Journal on Human Rights*. 2016. № 4/2. С. 190–195.

Надійшла до редакції 21.02.2022

References

1. Velyka ukrainska yurydychna entsyklopediia [Great Ukrainian legal encyclopedia] / redkol.: V. A. Tatsii ta in. Kharkiv : Pravo, 2020. Vol. 19. 960 p. [in Ukr.].
2. Kyrychenko, V. L. (2018) Pidstavy zdiisnennia kryminalnoho provadzhennia shchodo zastosuvannia prymusovykh zakhodiv medychnoho kharakteru v osoblyvii protsesualnii formi. Kryminalnyi protsesualnyi kodeks 2012 roku : ideolohiia ta praktyka pravozastosuvannia [Grounds for criminal proceedings concerning the application of coercive measures of a medical nature in a special procedural form. Criminal Procedure Code of 2012: ideology and practice of law enforcement] : kolektyvna monohrafiia; za zah. red. Yu. P. Alenina. Odesa : Vydavnychiy dim «Helvetyka», 1148 p. [in Ukr.].
3. Kyrychenko, S. I. (2020) Kryminalno-protsesualna spromozhnist pidslidnykh z invalidnistiu [Criminal procedural capacity of detainees with disabilities]. *Visegrad Journal on Human Rights*. № 6, pp. 245–249. [in Ukr.].
4. Pytannia medyko-sotsialnoi ekspertyzy [Questions of medical and social examination] : Postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 03.12.2009 № 1317. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1317-2009-%D0%BF#top>. [in Ukr.].
5. Pro rehabilitatsiiu u sferi okhorony zdorovia [On rehabilitation in the field of health care] : Zakon Ukrainy vid 03.12.2020. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1053-20#Text>. [in Ukr.].
6. Trofymenko, V. M. (2016) Poniattia ta oznaky dyferentsiatsii kryminalnoi protsesualnoi formy [The concept and signs of differentiation of criminal procedural form]. *Visegrad Journal on Human Rights*. № 4/2, pp. 190–195. [in Ukr.].

ABSTRACT

Serhiy Kyrychenko. Search for the optimal model of criminal proceedings against a person with a disability. The article is devoted to finding the optimal model of criminal proceedings against a person with a disability. It is established that now in criminal-procedural relations concerning persons with disabilities the general (unified) criminal-procedural form is used, which does not take into account incapacity for work, severity of its forms and degrees of restriction of human life. Under this approach, equality of rights, before the law and the court of persons with disabilities in criminal proceedings acquires signs of declarativeness. It is established that the criminal proceedings are carried out within the limits of the criminal procedural form established by law, which most fully meets the needs of the state functions for the protection and defense of citizens'rights. However, it was clarified that the issue of due process in the interests of disabled participants in criminal proceedings has not yet been settled. It has been established that a person's disability is formed by medical, social, legal and psychological aspects. In criminal procedure, these aspects of disability become particularly acute. Since a person's disability is

caused by impaired vision, hearing, speech, movement, and other organs, which cause a certain degree of severity of restriction to independence in all circumstances of life, obviously, there are significant difficulties for full participation of a person with disabilities in proceedings. The necessity of normative regulation of the procedure of pre-trial investigation and court proceedings against accused-disabled people and the need to include in the Criminal Procedure Code a separate section on the organization and implementation of criminal proceedings in special criminal proceedings against persons with disabilities are substantiated.

Keywords: *disability, person with a disability, criminal procedural form, criminal procedural guarantees.*

УДК 343.98

DOI: 10.31733/2078-3566-2022-1-328-334

Олександр КРИВОПУСК®

фахівець

(Дніпропетровський державний університет
внутрішніх справ, м. Дніпро, Україна)

СПОСОБИ ВЧИНЕННЯ КРАДІЖОК З РУХОМОГО СКЛАДУ ЗАЛІЗНИЧНОГО ТРАНСПОРТУ

У статті досліджено криміналістично-значущі особливості способів вчинення крадіжок з рухомого складу залізничного транспорту. Увага приділяється опису способів, з'ясуванню їх особливостей, визначенню факторів, які впливають на їх формування, на підставі чого здійснено їх систематизацію. В статті розкрито основні способи вчинення крадіжок вантажів з рухомого складу залізничного транспорту.

Ключові слова: *кримінальні правопорушення, крадіжка, спосіб вчинення крадіжки, рухомий склад, залізничний транспорт.*

Постановка проблеми. У зв'язку з ухваленням Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо реформування органів внутрішніх справ» від 12.02.2015 року фактично було ліквідовано органи транспортної міліції [1]. На виконання зазначеного Закону України МВС України було видано низку відповідних наказів щодо ліквідації управлінь МВС на залізницях, що призвело до збільшення випадків кримінальних правопорушень, пов'язаних з розкраданням як залізничної інфраструктури, так і розкраданням вантажів та особистих речей. Після ліквідації управлінь МВС на залізницях та підпорядкованих ним структурних підрозділів повноваження щодо досудового розслідування кримінальних проваджень за фактами вчинення кримінальних правопорушень, які було скоєно на об'єктах залізничного транспорту, були передані до територіальних підрозділів ГУНП. Зі свого боку, слідчі територіальних підрозділів під час проведення досудового розслідування нерідко стикаються з проблемами, пов'язаними з недостатністю інформації про способи вчинення кримінальних правопорушень вказаної категорії, що впливає на стан інформативного наповнення, і як наслідок, відображається на якості розслідування.

Проаналізувавши статистичні дані щодо кількості крадіжок на об'єктах інфраструктури залізничного транспорту треба зазначити, що кількість цих правопорушень постійно зростає, зокрема: у 2016 році зареєстровано 3761 випадків; у 2017 році – 5110; у 2018 році кількість зареєстрованих фактів збільшилася до 5327 випадків. У пояснювальній записці до проекту Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо посилення відповідальності за втручання в діяльність залізничного транспорту», направленої міністром інфраструктури України до Верховної Ради України, зазначається, що протягом 2019 року регіональними філіями АТ «Укрзалізниця» було зафіксовано 25957 розукомплектованих вантажних вагонів. За

© О. Кривопис, 2022

ORCID iD: <https://orcid.org/0000-0003-4889-5205>

k_ksmp@dduvs.in.ua